

2. Нарядько А. В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : Дис. ... канд. іст. наук. – Полтава, 2002. – 209 с.
3. Багацький В. Меценатство в Україні (IX–XVIII ст.) / В. Багацький, І. Голод // Українська культура. — 1993. — №11—12. — С. 3—5.
4. Добродійна діяльність і меценатство в Україні. Вип. I / Упоряд. В.Болгов. - К. : Київська правда, 2003. - 73 с.
5. Благотворительность /Под ред. Минервина И.Г.; сост. Р.Б. Автономов, Е.П. Балюк - Южно-Сахалинск, 2000. - 56 с.
6. Бадя Л.В. Подвиг співчуття (З історії російського добродійності) / Л.В. Бадя // Російський журнал соціальної роботи. 1995. – № 1. – С. 15-20.
7. Хорькова Е.П. История предпринимательства и меценатства в России: учебное пособие для вузов. – М.:»Издательство ПРИОР», 1998. – 496 с.
8. Благотворительность в России как социальный институт: история, становление, развитие, Под. Ред. Б.В.Останина – СПб: Лики России, 2003. – 640 с.
9. Максимов Е. Д. Помощь бедным в Древней Руси // Трудовая помощь. – 1899. – № 2. – С. 114–135.
10. Кругляк Б.А. Торговельна буржуазія в Україні (60-ті роки XIX ст. – 1914 р.) / Б.А. Кругляк // Український історичний журнал. — 1994. — № 6. — С. 72–81.
11. Ситняківська С. М. Реміснична освіта в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / С. М. Ситняківська. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 170 с.
12. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О. Донік. - К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. — 271 с.
13. Російський державний історичний архів. - ф. 759. - оп. 24. - спр. 987. - 19 арк.
14. Російський державний історичний архів. - ф. 1284. - оп. 241. - спр. 103. - арк. 210.
15. Центральний державний історичний архів України. - ф. 442. - оп. 639. - спр. 819. - арк. 31–32, 37.
16. Центральний державний історичний архів України. - ф. 442. - оп. 173. - спр. 68. - арк. 1.
17. Центральний державний історичний архів України. - ф. 442. - оп. 173. - спр. 68. - арк. 2–2 зв.
18. Про благодійність та благодійні організації : Закон України від 16 верес. 1997 р. № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 46. – ст. 292.
19. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 лип. 2012 року № 5073-VI // . – Режим доступу : <http://www.zakon.rada>.
20. Благодійність: традиції і сьогодення // – Режим доступу : <http://shevcbbs.kiev.ua/objects/files/obj9431/gallery122346201>

УДК 342.924 : 361.80

Сокурєнко О.А.,

старший викладач кафедри правознавства
Кіровоградського державного педагогічного
Університету ім. В. Винниченка,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВНА ФУНКЦІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджуються основні адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина, проаналізовано співвідношення поняття їх захисту та охорони.

Ключові слова: адміністративно-правові способи, захист, охорона

В статье исследуются основные административно-правовые способы защиты прав и свобод человека и гражданина, проанализировано соотношение понятие их защиты и охраны.

Ключевые слова: административно-правовые способы, защита, охрана.

This article explores the main administrative and legal means of protecting the rights and freedoms of man and citizen, analyzes the relationship concept of security and protection.

Key words: administrative and legal means, security, protection.

Актуальність проблематики. Правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина займають значне місце у правовому полі держави. В широкому розумінні їх можна розглядати як складову частину правової системи, яка відповідним чином визначає «... зміст і спрямованість діяльності держави». Завдяки способам захисту конституційні права та свободи громадян стають реальними.

Ступінь наукової розробки. Проблематиці правового статусу людини і громадянина приділялась увага в рамках одразу декількох галузей права (теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного права тощо), насамперед, у роботах таких вчених, як: С.С.Алексеева; М.І.Бару; М.А.Власенко; В. Новосьолова; Ю.С.Шемшученко та ін.

Метою статті є визначення захисту та охорони прав та свобод людини і громадянина, а також розкриттю сутності основних адміністративно-правових способів їх захисту.

Виклад матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України – права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Сьогодні захист прав громадян розуміється як одна з неодмінних ознак сучасної держави, забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина виступає своєрідним індикатором сталості й зрілості такої держави. Певна річ, що така позиція є результатом поступового становлення державно-правових поглядів у напрямки визнання людини, її прав, свобод і законних інтересів найвищою соціальною цінністю, орієнтиром в діяльності держави й усіх суспільних інститутів. Важливу роль у цьому відіграють гуманістичні за своєю спрямованістю теорії громадянського суспільства, природного права, соціальної й демократичної держави, а також правової держави. Зазначимо, що саме остання є якісно новою моделлю держави, в основу якої покладається пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх реальність, забезпеченість достатніми й адекватними правовими засобами, гарантованість з боку держави.

Ю.С.Шемшученко справедливо стверджує, що проголошення прав та свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку [2, с. 23]. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав. Розглядаючи дану проблематику, вчені-правознавці проводять розмежування понять «охорона» і «захист». Під охороною розуміються профілактичні заходи, що здійснюються державними органами і громадськими організаціями для попередження порушень прав громадян, а також усунення різних перешкод, які заважають реалізації цих прав. Під захистом розуміється примусовий (стосовно зобов'язаної особи) спосіб здійснення порушеного права з метою його поновлення. Охорона таким чином охоплює заходи, що застосовуються до порушника прав і свобод, а захист – заходи, що застосовуються після правопорушення для поновлення порушеного права.

С.С.Алексеев під захистом прав розуміє державно-примусову діяльність, спрямовану на здійснення «відновлювальних» завдань – на відновлення порушеного

права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [3, с. 154]. В.Новосьолов прийшов до висновку, що охорона визначається як у попередженні порушень прав і свобод, так і в їх захисті. Поняття «захист» більш вузьке порівняно з поняттям «охорона» і є його складовою частиною [4, с. 7]. На думку М.І.Бару, поняття «захист» включає в себе не тільки сукупність прав і обов'язків, якими особистість наділена діючими правовими нормами, але і фактичне здійснення цих прав на основі гарантій, установлених законодавством [5, с. 25]. І те й інше передбачає діяльність як правотворчих так і правозастосовчих органів.

Отже, поняття «охорона» і «захист» перебувають в одній площині, тому що вони мають єдиний критерій виміру – права та свободи людини і громадянина. Але разом з цим аналіз даних понять є необхідним. Він пов'язаний з визначенням особливостей в діяльності державних органів щодо захисту прав і свобод громадян. Таку діяльність здійснюють тільки органи, рішення яких мають загальнообов'язковий характер.

Зміст Конституції України, особливо розділів I, II, III, V, VII, VIII, показує, що на території України визначено новий підхід у взаємовідносинах між особистістю і державою, який знаходить своє відображення у таких положеннях: пріоритет громадян у взаємовідносинах з державою; закріплення в Конституції прав і свобод людини і громадянина; верховенство права в процесі регулювання взаємовідносин між громадянами і державою; забезпечення з боку держави прав та свобод людини і громадянина і її відповідальність перед собою [1]. У зв'язку з цим М.А.Власенко виділяє: 1) відповідальність держави як такої перед собою; 2) відповідальність співробітників державного апарату за протиправні дії стосовно громадян [6, с. 38]. Ключовим моментом захисту відповідальності держави перед собою повинно мати матеріальне відшкодування (із бюджету) збитку, нанесеного громадянину, зокрема і морального.

Забезпеченість і захищеність прав та свобод людини і громадянина є важливим принципом правової держави. Під способом захисту, на наш погляд, слід розуміти сукупність ознак правового характеру, що відображають сутність порушеного права і особливостей процесу його відновлення, а також виду юридичної відповідальності, що застосовується до правопорушника.

Визначення сутності запровадження і розвитку способів захисту прав та свобод людини і громадянина сьогодні можна назвати пріоритетним напрямком правотворчої та правозастосовчої діяльності державних органів. Це обумовлено охоронною функцією права, спрямованою на те, щоб максимально зменшити кількість негативних явищ у сфері суспільних відносин, в першу чергу між громадянами і державними органами та їх посадовими особами. У зв'язку з цим саме для норм адміністративного права важливого значення набуває проблема дослідження заходів щодо зміцнення законності і демократії.

Серед цих питань потребують розгляду адміністративно-правові способи захисту прав і свобод людини і громадянина. Такі питання уже ставились вченими-юристами, але вони стосувалися лише окремих аспектів, і вирішувалися вони неоднозначно. Певною мірою це обумовлено специфікою галузевих наук, у рамках яких проводилися дослідження. Разом з тим юридичною наукою і адміністративно-правовою зокрема, їх зміст, об'єм правова природа в достатній мірі не визначені.

Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина за змістом та об'ємом охоплюють суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності держави. Особливістю їх є те, що вони виникають у процесі виконавчо-розпорядчої

діяльності органів держави. Оскільки значна частина суб'єктивних прав громадян реалізується в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності різних органів (посадових осіб), це означає, що адміністративно-правові способи є необхідним інструментом захисту прав і свобод громадян саме у цій сфері.

Якщо державні органи зобов'язані дотримуватися законів, забезпечувати права і свободи громадян, то для цього вони мають відповідні повноваження, встановлені адміністративним законодавством. Громадяни в межах цих повноважень виступають як повноправні суб'єкти, наділені комплексом прав і обов'язків. Але здійснювати юридично значимі дії і приймати рішення у сфері захисту прав і свобод громадян повинні уповноважені органи в адміністративно-правовому порядку. Характеристика і аналіз адміністративно-правових способів захисту прав і свобод людини і громадянина неможливі без їх теоретичного визначення та приведення у певну систему.

На наш погляд, адміністративно-правовими способами захисту прав та свобод людини і громадянина слід розуміти врегульовану адміністративно-правовими нормами діяльність уповноважених органів (посадових осіб) у сфері державного управління, спрямовану на адекватне, вірне розуміння та застосування діючого законодавства, що визначає права та свободи громадян.

Одним з основних адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина, на наш погляд є конституційне право громадян на оскарження. Основний Закон України (ст.55) встановив: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [1]. Дане право має суб'єктивний характер.

Сьогодні, в умовах розбудови демократичного суспільства дуже важливо досягти розуміння кожним громадянином того, що використання права на оскарження необхідне з урахуванням вимог соціальної справедливості, найбільш доцільного, доброзичливого і коректного поведіння у відношенні до оточуючих, з повагою до людини. Таке розуміння є стимулом ініціативи громадян в процесі реалізації своїх прав і законних інтересів. Можна зазначити, що право на оскарження громадян є юридичним і соціальним правом на звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів, а також виразом соціальної свободи і втіленням міжнародних стандартів у сфері прав людини і громадянина.

Відповідно до ст.124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1]. Самостійний, наділений реальною владою, суд повинен виступати дійсним гарантом прав і свобод людини і громадянина. Суд, як державний орган, зобов'язаний забезпечувати законність у всіх сферах державного управління, застосовуючи для цього необхідні способи. Способи судового розгляду справ за участю органів управління в юридичній літературі були предметом наукового дослідження. Щодо даної проблеми були визначені різні позиції. А.Т.Боннер, Квіткін В.Т. і П.Я.Трубніков вважають, що судові забезпечення законності здійснюється шляхом контролю за діями органів державного управління [7, с. 71; 8 с. 33]. Такої ж точки зору дотримується М.С.Студеникіна, яка стверджує, що при розгляді будь-якої цивільної чи кримінальної справи, пов'язаної з вимогою до органу управління або з вимогою органу управління, суд здійснює контроль. На думку Ю.П.Битяка, в процесі розгляду різних категорій справ з перевірки правомірності дій і актів органів управління, їх посадових осіб суд здійснює контроль. У свою чергу, Л.А.Ніколаєва і Д.М.Бахрах стверджують, що судові забезпечення законності актів органів управління

здійснюється в формі нагляду і полягає в безпосередній перевірці судом законності і обґрунтованості індивідуальних актів і дій посадових осіб державних органів [9, с. 19].

Про судовий контроль як спосіб забезпечення прав і законних інтересів громадян можна говорити тоді, коли суд, перевіряючи законність видання управлінського акту, може змінити, відмінити його або позбавити юридично сили. На наш погляд, адміністративні акти є правовою основою виникнення правовідносин, вони визначають характер суперечки.

Судовий контроль створює умови щодо реалізації громадянами їх права на судовий захист від незаконних дій посадових осіб. При вирішенні питання про можливість звернення до суду головним є припущення про порушення прав і законних інтересів громадян.

Судове забезпечення прав і свобод людини та громадянина, як вказувалось вище, може здійснюватися і як нагляд. Про судовий нагляд як спосіб забезпечення законності прав та свобод людини і громадянина можна говорити тоді, коли суд ставить питання перед органом, установою, організацією, посадовою особою про усунення порушень законності і причин, що їх спричиняють, а також вимогу повідомити про результати усунення вказаних судом недоліків.

Перевірка судом виконання прийнятих заходів щодо забезпечення прав та свобод громадян може бути використана як самостійно, так і поряд із судовим контролем. Тому судове забезпечення прав та свобод людини і громадянина може використовуватися в багатьох випадках шляхом поєднання контролю і нагляду. Судовий нагляд як спосіб забезпечення прав та свобод людини і громадянина може застосовуватися в будь-якій сфері управлінської діяльності. Разом з тим судовий контроль і судовий нагляд є юридичними гарантіями забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Судове представництво – традиційний інститут цивільного процесуального права. Здійснення судового представництва компетентною у правових питаннях особою (адвокатом, юрисконсультантом) дозволяє найбільш повно і доцільно використовувати надану процесуальним законом особам, що беруть участь у справі, можливість відстоювати в суді їх майнові та немайнові інтереси. Це в свою чергу забезпечує належний захист суб'єктивних прав та інтересів громадян, що охороняються законом.

В юридичній літературі судове представництво розглядалось в першу чергу як один із видів представництва в цивільному праві. Така точка зору, на наш погляд, викликає заперечення. Судове представництво від представництва в цивільному процесі відрізняється за сферою застосування. Цивілістське представництво здійснюється в сфері майнових відносин, судове ж застосовується в сфері відносин, що виникають при розгляді і вирішенні справ у суді. Можна також погодитися з думкою Д.М.Чечота про те, що існує відмінність і в цілях того та другого видів представництва. Якщо метою загальноцивілістського представництва є придбання і здійснення для особи, що представляється, прав і обов'язків, то мета судового представництва полягає в наданні допомоги громадянам у захисті прав та свобод.

Висновки. Виходячи з вищесказаного, можна погодитися з тим, що відмежування судового представництва від представництва в цивільному праві є правильним. В процесі визначення поняття представництва в науковій думці виділяються два основні напрямки. Одні вчені-юристи стверджують, що представництво є системою правовідносин відповідного виду, інші під ним розуміють діяльність. Існує і погляд на представництво як на складне явище, яке охоплює і правовідносини представництва, і

юридичну діяльність представника.

Багатоаспектність поглядів має об'єктивний характер. В дослідженні представництва повністю абстрагуватися від діяльності представника неможливо. В той же час, як зауважує Є.Л.Невзгодіна, дія представника від імені особи, що представляється, вже передбачає правовий зв'язок, який і робить представника саме таким і в рамках якого представництво виникає і реалізується [10]. Тобто діяльність представника тісно пов'язана з існуванням правовідносин представництва. Інакше кажучи, представництво як складне правове явище включає в себе дві сторони – статистичну (правовідносини представництва) і динамічну (діяльність представника).

Кожний напрямок – і «концепція правовідносин» і «концепція дій» розглядає окрему сторону інституту представництва. «Концепція правовідносин» посилює акцент на прояві представництва в сфері матеріально-правових відносин між представником і особою, яка представлена. У рамках «концепції дії» дається визначення представництва, яке є правильним щодо сфери процесуальної діяльності. Відповідно до вказаної концепції судовим представництвом називається здійснення представником від імені другої особи процесуальних дій.

Судове представництво знаходить свій прояв і в сфері процесуальних правовідносин, в силу яких представник вправі здійснювати процесуальні дії за представлену особу або вимагати від суду їх здійснення. В свою чергу на суді лежать відповідні обов'язки. Отже, судове представництво – це сукупність відповідних матеріальних і процесуальних відносин і здійснювана на їх основі процесуальна діяльність однієї особи (представника) від імені і в інтересах другої особи (представленої).

Список використаних джерел:

1. Конституція України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/lst/>
2. Шемшученко Ю. Напрямки реформування адміністративного права України // Ю. Шемутько./ Право України. – 1998. - № 8. – С.21-24.
3. Алексеев С.С. Общая теория права. Т.2. / С.С. Алексеев – М., 1981. —359с.
4. Новосёлов В. Способы защиты прав, свобод, гарантированных Конституцией СССР/В. Новоселов // Сов. юстиция. – 1979. –№ 18. – С.6-12.
5. Бару М.И. Личность в социалистическом правовом государстве./ М.И. Бару// Сов. государство и право. – 1989. – №10. – С.25-31.
6. Власенко Н.А. Личность и социалистическое правовое государство: принципы взаимоотношений / Н.А. Власенко // Сов. государство и право. –1990. – № 12. – С.18-86.
7. Боннер А.Т., Квиткин В.Т. Судебный контроль в области государственного управления./ А.Т. Боннер, В.Т. Квиткин –М.: Изд-во МГУ, 1973. – 111с.
8. Трубкинов П.Я. Дальнейшее совершенствование основ гражданского судопроизводства / П.Я. Трубкинов // Основы гражданского судопроизводства и развитие гражданского процессуального законодательства в теории: Сб.науч.тр./ Всесоюз.юрид.заоч. ин-т; Отв. ред. М.С. Шакарян. – М., 1982. – 147 с.
9. Николаева Л.А. Теоретические и практические проблемы обеспечения законности в советском государственном управлении органами прокуратуры и суда: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. –М. – 1973. – 24с.
10. Невзгодіна Є.Л. Юридична сутність представництва. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskay>
11. Рабінович П. М. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції / П. М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–12.
12. Разметаева Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Разметаева Ю. С.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.